

УДК 373.2.015.31:78.7

Неля Кривошея

РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ КАЗКИ

На сучасному етапі, коли в Україні відбуваються значні соціальні зміни, велике значення надається перебудові духовного життя суспільства. У якості найважливіших ставляться завдання виховання морально-естетичних почуттів, формування духовних потреб підростаючого покоління. Один зі шляхів у вирішенні цього завдання – залучення до різних видів мистецтва на музичних заняттях у дошкільних навчальних закладах, тому що музика, як один з видів мистецтва, активно впливає на свідомість, виховує людину, формує естетичні потреби.

Серед завдань музично-естетичного виховання – формування внутрішньої та зовнішньої культури дитини, при цьому естетична культура стає невід’ємною частиною загальної духовної культури.

Слід зазначити, що проблеми естетичного виховання досить ґрунтовно досліджувалися як класиками педагогічної науки (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський тощо), так і сучасними науковцями (Л. Божович, Д. Джола, І. Зязюн, Д. Кабалевський, М. Кіященко, А. Ковальов, Б. Лихачов та інші). Ґрунтовно досліджені питання про особливості формування у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку естетичних почуттів до різних видів художньої творчості, природи тощо (А. Грабовська, Л. Макуха, Н. Сокольнікова, Н. Тагільцева та інші).

Мета статті – визначити шляхи формування музично-естетичної культури старших дошкільників засобами музичної казки.

Естетичне виховання – це «формування певного естетичного відношення людини до дійсності. У процесі естетичного виховання відпрацьовується орієнтація особистості в світі естетичних цінностей, згідно з уявленням про їх характер, що склалися в даному конкретному суспільстві, та залучення до цих цінностей» [2, с. 42].

У загальному навчально-виховному процесі естетичне виховання розглядається як педагогічний процес взаємодії педагога та учнів з метою розвитку естетичного ставлення особистості до мистецтва та дійсності, естетичної свідомості, здатності до творчої діяльності за законами краси.

У процесі естетичного виховання збагачується естетична культура особистості як складова частина загальної духовної культури. Виховання естетичної культури нового суспільства та окремої особистості виступають метою естетичного виховання в сучасній галузі освіти.

Естетична культура суспільства – це сукупність всіх естетичних природних та створених працею людини цінностей, які беруть участь у взаємодії суспільства зі світом, у прагненні суспільства до самовдос-

коналення, повного розквіту всієї системи суспільних відносин. Естетична культура особистості – це особистісна якість, яка виражається у здатності та вмінні емоційно сприймати та оцінювати явища життя та мистецтва, прекрасні чи потворні, піднесені чи низькі, трагічні чи комічні, а також перетворювати природу, оточуючий світ, людину за законами краси [1]. Вона являє собою цілісну єдність естетичної свідомості та активної естетичної діяльності.

Естетична культура – складова частина духовної культури суспільства та окремої людини. Розглядаючи таке поняття, як естетична культура, вирізняють кілька складових, які входять до її структури: естетичні потреби, естетичний смак, естетичний ідеал тощо.

Визначимо базові поняття, що розглядаються в естетико-філософській та психолого-педагогічній літературі (А. Азархін, Б. Асаф'єв, Ю. Борєв, Л. Левчук, М. Каган, Н. Кіященко, Ю. Кремльов, Б. Лихачов, Н. Міропольська, Б. Неменський, О. Радинова, О. Сохор, Г. Шевченко та ін.), як основні категорії системи естетичного виховання. Наведемо їх коротку характеристику.

Художня освіта – процес опанування дітьми сукупності знань, вмінь, навичок, формування світоглядних переконань у сфері мистецтва та художньої творчості.

Художнє виховання – процес формування у дітей здатності відчувати, розуміти, оцінювати, любити мистецтво та насолоджуватись ним; художнє виховання невіддільне від прагнення дітей до художньо-творчої діяльності, до створення естетичних, в тому числі художніх, цінностей.

У складі естетичної культури виділяються два великих поняття, які й складають структуру естетичної культури: естетична свідомість та естетична діяльність.

Естетична свідомість – це сукупність ідей, теорій, поглядів, критеріїв художніх суджень, смаків, яка формується в процесі безпосереднього спілкування з соціальною дійсністю, природою, мистецтвом, послідовно вдосконалюється у процесі художньої освіти та виховання. У свою чергу, естетична свідомість має в своєму складі три взаємопов'язані рівні: естетичне чуття, естетичний смак, естетичний ідеал [3].

У чуттєвій природі людини естетичному чуттю належить особливе місце, адже це найскладніше чуття, спираючись на яке людина орієнтується у світі прекрасного і потворного. Естетичне чуття – це складний синтез зовнішніх і внутрішніх чуттів. Зовнішні чуття – зір, слух, дотик, смак, нюх – мають неоднакове значення в житті людини. В процесі історичного розвитку «олюднюються» передусім чуття зору, слуху, дотику, а в чутті смаку і нюху переважає фізіологічний рівень.

Естетичний смак зумовлений усім комплексом суспільних обставин, цілей і цінностей. Він не обмежується аналізом специфіки світо-

сприймання конкретної особи. Смак варіативний, динамічний. Естетичний смак слід розглядати як єдність об'єктивного і суб'єктивного. У судженнях смаку відбиваються якості не тільки предмета, який ми сприймаємо, а і суб'єкта, що сприймає цей предмет. У ньому віддзеркалюються своєрідні почуття, інтелект, культура суб'єкта, його освіта, соціальна чи національна належність.

Художньо-естетична діяльність – складова частина суспільної (теоретичної і практичної) діяльності. Будь-який вид діяльності має в собі естетичний аспект, який полягає у формуванні естетичного мотиву діяльності (поряд з іншими мотивами), у ставленні мети створення не лише практично значущого продукту, але й естетично виразного, емоційно привабливого; у виборі естетичних засобів та методів здійснення діяльності, у отриманні естетично цінного результату. Це діяльність за законами краси. Вона спрямована на виконання чи створення творів мистецтва або інших естетичних цінностей (у праці, навчанні, грі і т. ін.). Для естетично-художньої діяльності властиві естетичні мотиви (очікування задоволення від роботи); мета, спрямована на створення чи виконання прекрасного художнього твору; вибір творчих методів роботи, в яких проявилася б гра, сутнісних сил людини, отримання естетично значущого результату.

Таким чином, основою системи естетичного виховання є художнє виховання. Крім того, в теорії естетичного виховання існує положення про керівну роль організованого педагогічного впливу по відношенню до спонтанного розвитку дітей в ході їхнього естетичного становлення. Тільки цілеспрямоване залучення дітей до різноманітної художньої діяльності може сприяти розвитку їхнього творчого потенціалу, забезпечити глибоке розуміння естетичних явищ, справжнього мистецтва та краси оточуючого світу.

У психолого-педагогічних дослідженнях з питань естетичного виховання та розвитку естетичних почуттів дітей дошкільного віку помітне місце відводиться казці, що є надзвичайно сприятливим матеріалом для емоційно-почуттєвого досвіду особистості. Вчені вважають, що один з можливих та ефективних шляхів цілеспрямованого емоційного розвитку дитини пролягає саме через казку.

Казка для дитини – це не просто фантазія, це особлива реальність, реальність світу почуттів. В. Сухомлинський стверджував, що саме завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події та явища оточуючого світу, висловлює своє відношення до добра і зла, прекрасного та потворного. Казка – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. У душі дитини під впливом казкових образів зароджуються естетичні, моральні й інтелектуальні почуття. «Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю й почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого

мислення й дитячої мови як певного ступеня людського мислення й мовлення» [4, с. 54].

Таким чином, у казці закладений великий розвиваючий потенціал. Слід зауважити, що виховний потенціал казки розглядався багатьма дослідниками (Л. Байкієва, М. Лановик, Є. Мелетинський, В. Пропп та інші); досліджувалися сприймання та розуміння казки дітьми (Л. Венгер, Н. Виноградова, О. Запорожець, Н. Карпінська, Б. Теплов тощо); вивчався вплив казки на творчий і мовленнєвий розвиток дітей. Але дослідники майже не розглядали психолого-педагогічні умови використання казки у процесі формування естетичної культури. Між тим, сюжетна лінія, персонажі, яскраві фантастичні образи захоплюють дітей, а описані у казці переживання, почуття, стосунки героїв можуть виступати для них своєрідним індикатором і регулятором власної поведінки. Крім того, виховний та розвиваючий вплив казкового жанру збільшується під час використання музичної казки. Це відбувається завдяки тому, що музика є багатющим джерелом почуттів, переживань, особливо естетичних почуттів та емоцій.

Казка – улюблений літературний жанр дітей. Їх приваблюють і незвичайні казкові сюжети, і яскраві образи, що запам'ятовуються. Прилучення до казки допомагає збагатити життєвий і художній досвід дошкільників, які в уяві переносяться то в надхмарні висоти, то в таємничий ліс, то в королівські володіння. Лаконічні формою, цікаві змістом, казки без зайвого дидактизму й нотацій сприяють вихованню моральних рис дітей, розвитку їхніх естетичних почуттів та культури загалом.

Специфічною особливістю цього жанру народної творчості В. Сухомлинський вважав те, що казка допомагає дитині зробити «перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного», сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких «не можливі шляхетність душі, чутливість до людського нещастя, горя, страждання» [4, с. 283]. Разом з тим, зауважимо, що хоча казка є могутнім засобом виховання дитини, вона розраховувалася, передусім, на дорослих, здатних через художнє слово – «із вуст у уста» – передати її зміст дітям, дбаючи про цілеспрямоване її сприймання. Тут усе важливе: і форма, і зміст, і художнє подання тексту з урахуванням вікових особливостей, але найголовніше – вміння зберегти у трактуванні живучість народної мудрості. Ці вміння, що передбачають знання фольклористики народної казки, є принципово необхідними для практики виховної роботи.

У вітчизняному народознавстві та фольклористиці (М. Лановик, М. Туров та ін.) зазначається, що казкова традиція пов'язана з багатьма явищами минулого, з іншими жанрами усної народної творчості. В текстах казок зафіксовані елементи міфологічного, ритуально-обрядового, релігійного, історичного, соціального характеру, відголоси давніх епох,

---

нашарування пізніших часів, запозичення та перегуки з ліричними, героїчними чи іншими неказковими жанрами. В ході свого розвитку казка значно видозмінилась, змінились її функції – якщо первісно вона виконувалася з магічно-заклинальною метою, то з часом, втративши ритуальне призначення, казка набуває виключно естетичного, рідше – повчально-дидактичного, розважального характеру. Незвичайні події, герої та явища позбуваються магічного трактування.

Музичні казки, на наш погляд, є особливо корисними для естетичного розвитку дітей через те, що музичне мистецтво має специфічний вплив на світ емоцій та почуттів дитини. Взагалі, властива музиці здатність здійснювати вплив на душевний настрій та мораль людей, їх переконання та соціальну поведінку робить її важливим засобом виховання підростаючого покоління.

Виходячи зі специфіки музичного мистецтва та можливостей його впливу на розвиток емоційно-почуттєвої сфери дитини, на збагачення художньо-естетичного досвіду та формування загально-естетичної культури дошкільників, у своїй дослідно-експериментальній роботі ми використовували саме музичні казки.

У своїй експериментальній роботі з дітьми старшого дошкільного віку ми використовували багато музичних казок із метою формування й розвитку в них естетичної культури.

Широкі можливості для формування музичної та загально-естетичної культури дошкільників дає використання дитячих музичних казок та опер. Наприклад, невелика та нескладна для дитячого сприймання та виконання опера-казка Р. Бойка «Пісенька в лісі» може використовуватися для знайомства з різними музичними жанрами (пісня, танець, марш), з різними танцювальними рухами, а також для тренування навичок відтворення почуття радості і відчуття краси. У дитячій опері А. Філіпенка «У зеленому саду» відображено образи природи (дерева, Вітрець, Суховій-лиходій, Сонечко). Слухаючи та виконуючи її, дошкільники привчаються любити та берегти рідну природу, отримувати радість від спілкування з нею, крім того активно розвиваються рухові та музично-виконавські навички.

На музичних заняттях з дітьми старшого дошкільного віку можна використовувати матеріал не тільки дитячих опер-музичних казок, а й дитячих казкових балетів. Так до експериментальної роботи ми залучали матеріал дитячого балету К. М'яскова «Казка про веселого метелика» (лібрето Л. Бондаренка на основі казки Н. Забіли). Кожен герой музичної казки викликає яскраві емоції та почуття, які підкреслюються засобами музичної виразності. Для дитячого виконання можна рекомендувати кілька танців з балету-казки, а саме «Вихід маленької Мурашки», «Танець бджілок», «Вихід і танець Метелика», «Фінальний танець».

За сюжетом української народної казки «Пан Коцький» М. Лисенко

написав однойменну дитячу оперу. Її персонажі – Лисиця, Заєць, Ведмідь, Вовк, Кабан та інші. Вокальні номери опери зовсім нескладні, їх можна рекомендувати для дитячого виконання. Наприклад, лірична пісня Лисиці «Тоді було добре», або її пісенне звернення до Кота «Не гнівися, не жахайся». Важливу роль в естетичному вихованні дошкільників засобами казкового жанру відіграє слухання музики.

Цікавим і корисним видом художньо-естетичної діяльності дітей старшого дошкільного віку можуть бути імпровізації казок під враженням прослуханої музики. Для створення казки дитиною доцільно використовувати програмні п'єси, в яких відбито казкову тематику: п'єси, що містять конкретні казкові образи, добре знайомі дітям («Зозуля» Л. Вербовського, «Жаба-стрибунка» Л. Лапутіна, «Чаклун» Г. Свірідова та ін.); твори, в яких передано певні казкові настрої («Весела казка» і «Сумна казка» Д. Шостаковича, «Страхотлива казка» К. Хачатуряна); п'єси загального програмного характеру, що можуть стати основою для казкової імпровізації («У лісі» А. Штогаренка, «Хід» К. Хачатуряна, «На узліссі» І. Берковича, «Хатинка на курячих ніжках» Р. Леденцова, п'єси під назвою «Казочка» Д. Кабалевського, С. Прокоф'єва, О. Гнесіної та ін.).

Експериментальна робота довела, що казкова імпровізація – ефективний метод загально естетичного розвитку дошкільників, які вчаться словесно та за допомогою пластичних рухів висловлювати емоції, настрої та характери персонажів. Найлегше імпровізувати казку під музику п'єси, в назві якої є конкретний образ. Дитина повинна лише з'ясувати, який настрій у казкового персонажа, добрий це герой чи злий, і обрати відповідні рухи та слова.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у вивченні питання співвідношення розвитку музично-естетичної культури засобами української музичної казки та творчої активності старших дошкільників у самостійній музичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца : книга для учителя / Д. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
2. Краткий словарь по эстетике / под ред. М. Ф. Овсянникова. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Крутецкий В. А. Психология / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1980. – 236 с.
4. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: Этика воспитания / Сухомлинский В. А. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.